

МАЛЯВАНЫЯ ДЫВАНЫ НА ФОНЕ ЧАСУ

Рыгор Шаўра

Народнае мастацтва, у прыватнасці жывапісныя яго праявы, уяўляюць сабой не што іншае, як выяўленчую форму абагульненнай чалавечай думкі з пэўнай іерархіяй законаў светабудовы.

Арнаментальныя і арнаментальна-сюжэтныя жывапісныя распрацоўкі заўсёды былі заснаваныя на глыбокім сінкратызме практычнага, эстэтычнага і ідэалагічна-зместавага пачаткаў. Менавіта праз гэтыя катэгорыі ажыццяўлялася спрадвечная сувязь рэальна існуючай, асэнсаванай чалавечай матэрыі з макракосмам.

Адна з самых яркіх, адметных з'яў у народным дэкаратыўным жывапісе Беларусі – творчасць Алены Кіш, яе маляваныя дываны. У іх натуральна спалучаюцца вобразнае пераасэнсаванне матэрыяльнага свету і падсвядомыя памкненні, фантазіі, сны. У іх сінтэзуюцца розныя кампаненты народнай мастацкай культуры, ёсць глыбокае пранікненне ў сутнасць той ці іншай падзеі ці з'явы, своеасаблівае вобразнае абагульненне герояў кампазіцыі, абвостраная сімволіка-алегарычная матывацыя. Высокая ступень дэкаратывізму не парушае каларыстычнай цэласнасці твора. У работах Алены Кіш спалучаюцца арнаментальны дэкаратывізм і сюжэтна-тэматычная рэпрэзентатыўнасць. Чалавек, прырода, жывёльны свет паказаны ў гарманічным узаемадзеянні, у атмасферы той ідыліі, дзе ўсё прыгожа, размерана, дзе пануюць дабрбыня, чудоўны настрой, суладдзе свету жывога і неадухоўленага.

Першае, што ўражае ў творчасці мастачкі са Случчыны, гэта высокая ступень стылізацыі ўсіх прадметаў і дэталей. У выніку кампазіцыя ператвараецца ў закладзіваную праграму ідэіна-зместавых сімвалаў. Міжволі ўзнікае пытанне: дзе першавытокі падобнага сімволіка-ўмоўнага вобразнага маўлення? Што магло быць кампазіцыйна-пластычным узорам для стварэння маляваных дываноў? Можна існуе нейкая форма традыцыі і ў гэтым жанры народнай творчасці?

Варта нагадаць, што ў народным жывапісе не складалася той сістэмы перадачы вопыту, захавання і трансляцыі традыцый творчага працэсу, якая ёсць у народным дэкаратыўна-прыкладным мастацтве. Мы не можам прыгадаць і вытокі хоць якой-небудзь школы, якая б паўплывала на фарміраванне таленту той жа Алены Кіш, выхавала культуру і эстэтычны густ. Але ж яе дываны, несумненна, вылучаюцца высокімі эстэтычнымі якасцямі, у іх ёсць глыбокія вобразна-пластычныя і зместавыя абагульненні.

Талент, прыродны дар Алены Кіш развіваўся, выкрышталізоўваўся ў рэчышчы таго культурнага працэсу, які працякаў на мяжы трыццатых – п'ятдзясятых гадоў ХХ стагоддзя. На той час вёска яшчэ была цесна звязана з натуральным вядзеннем гаспадаркі. У сялянскіх хатах стаялі кросны, на якіх ткаліся поспілки, ручнікі, настольнічкі. Шырокае рас-

паўсюджанне набыла вышыўка. Вышыванымі сурвэткамі, ручнікамі, макаткамі і нават аформленымі ў рамкі кампазіцыямі аздаблялі сцены пакояў, сталы, камоды, ложка. Рамкі з фотаздымкамі, абразы, як правіла, упрыгожваліся тканымі ці вышыванымі ручнікамі. Інтэр'ер вясковай хаты ўяўляў сабою больш-менш традыцыйны ўзор эстэтычнай культуры, дзе выяўлялася майстэрства гаспадароў. І ўсё гэта, несумненна, паўплывала на фарміраванне мастацкага густу і эстэтычнай культуры Алены Кіш.

Алена Кіш. Маляваны дыван. Случцкі раён.

Але крыніцай яе творчага натхнення былі не толькі традыцыйная вясковая мастацкая культура, але і гарадскі выяўленчы фальклор, паліграфічная прадукцыя і іншыя праявы маргінальнай культуры. Маляўнічыя шылды магазінаў, харчэўняў, майстэрняў і іншых устаноў у даваенных гарадах часцей былі выкананы дылетантамі, паўпрафесіяналамі і ўражвалі стракатасцю і кідкімі, запамінальнымі вобразамі. На шматлюдных, шумных рынках можна было набыць рознакаляровыя насценныя дываны, выкананыя на тканіне або на прааліфленай паперы. На іх звычайна былі намалёваныя лебедзі, казачныя масточки над блакітнымі сажалкамі ці закаханыя пары. Аздаблялі гэтыя кампазіцыі гірлянды кветак і экзатычных раслін. У гарадскіх кватэрах на сценах пярэдніх пакояў віселі паліграфічныя малюнкi, з якіх пазіралі ўсурыйскія тыгры і афрыканскія лвы. Такую паліграфічную прадукцыю можна было набыць у крамах або ў гандляроў розным драбніццам.

Культурнае жыццё на той час працякала ў рэчышчы тых правілаў, законаў, якія дыктаваліся ўмовамі эканамічнага, сацыяльнага і духоўнага развіцця грамадства. Эпоха, час вызначалі і агульную культурную палітыку, напрамкі мастацтва, моды і творчасць асобных носьбітаў у розных відах і жанрах мастацкай дзейнасці. Творчасць Алены Кіш зрабілася вынікам свайго часу, у ёй адбіліся асаблівасці развіцця як традыцыйнага народнага, так і маргінальнага мастацтва, якое развівалася па-за межамі традыцыі і прафесійнасці. Яе мастацтва не было ў Беларусі нейкай адзінкавай ці ўнікальнай з'явай. Тэндэнцыя аздабляць інтэр'еры як вясковага, так і гарадскога жытля маляванымі дыванамі ў 1930-ыя – 1950-ыя гады набыла шырокае распаўсюджанне, склаўся ўмовы вырабу маляваных дываноў. Іх рабілі і ў вёсцы, і ў горадзе. Аднак гэтая мастацкая прадукцыя была часцей безыменнай. Калі маляваны дыван куплялі на рынку, не цікавіліся, хто яго аўтар, адкуль ён прывезены на продаж. Аўтар быў вядомы толькі тады, калі дыван рабіўся на заказ ці калі майстар сам вандроўваў па вёсках, як тая ж Алена Кіш. Дзякуючы намаганням аматараў народнага мастацтва, этнографіў і мастацтвазнаўцаў пэўная частка безыменных і зрэдку падпісаных узораў гэтага віду народнай творчасці ўсё ж сабраная і захоўваецца ў музейных і прыватных калекцыях.

Алена Кіш. Маляваны дыван. Слуцкі раён.

Мы разгледзелі толькі некаторыя перадумовы фарміравання творчага таленту Алены Кіш, спыніліся на аналізе кампазіцыйнай структуры, вобразнага і каларыстычнага вырашэння, стылізацыі і дэкаратыўна-пластычнай арганізацыі маляваных дываноў.

У дыванах Алены Кіш, як ужо адзначалася, спалучаюцца арнаментальна-дэкаратыўная і сюжэтна-тэматычная кампазіцыйныя пабудовы. Па перыметру маляванага дывана, на цёмным (чорным або сінім) фоне мастачка маляўніча "сплятае" гірлянды стылізаваных кветак, лісця і сцяблінкаў, а ў цэнтры разгортвае кампазіцыю з любімымі героямі – львамі, тыграмі, аленямі, птушкамі ў суквецці казачнага расліннага свету. Назвы яе палотнаў маюць блізкае па сэнсу, падобнае змештавае вытлумачэнне, напрыклад, "Рай", "Ліст да каханага", "Дзева на водах", "У райскім садзе" і г.д. Палотны "Рай", "У райскім садзе", "Ліст да каханага" маюць шматлікія варыянты і кампазіцыйныя інтэрпрэтацыі. Гэта тлумачыцца, напэўна, тым, што, вандруючы па вёсках, Алена Кіш ніколі не рабіла дакладных копіяў сваіх работ. Але назвы захоўваліся.

У маляваным дыване "Рай" мастачка віртуозна мадэлюе на пярэдням плане вобразы льва і тыгра, якія быццам адкрываюць казачную прыроду, чароўныя раслінны і жывёльны свет. У густых зарасніках можна ўгледзець аленя, на дрэвах уладкаваліся птушкі, падобныя да горных ястрабаў, іскрыцца блакітнае возера. Аўтар не карыстаецца законамі лінейнай і прасторавай перспектывы і правіламі прапарцыйных суадносін прадметаў, а вырашае кампазіцыю ў плоскаснай манеры. Кожны вобраз, кожная дэталі тут маюць самастойнае сэнсвае значэнне і выконваюць ролю канкрэтных сімвалаў, атыясняюцца з паняццямі дабрыні, сілы, прыгажосці, вярнасці і г.д. Асаблівую абаяльнасць і прыгажосць набылі па-майстэрску стылізаваныя прадстаўнікі жывёльнага свету. Яны выглядаюць не толькі добрымі, ла-

годнымі, але і ачалавечанымі, з пэўнымі пачуццямі і інтэлектам. Леў і тыгр успрымаюцца як сімвалы сілы, магутнасці і надзейнасці, а птушкі – як ахоўнікі зямнога багацця і прыгажосці – усяго, што расце і квітнее пад цёплымі промнямі сонца. У разуменні мастачкі "рай" асацыюецца з тым прыродным характам, якое яна і імкнулася адлюстравать у сваіх творах, з гармоніяй і суладдзем жывой і неадхоўленай матэрыі. Вобразы львоў і іншых экзатычных жывёл, якія сустракаюцца не толькі ў народным жывапісе, але і ў ткацтве, вышыўцы, аб'ёмнай пластыцы, – з'ява невыпадковая. Некаторыя звязваюць яе з раннехрысціянскімі вобразамі, з тымі кантактамі, якія мелі ў XVII – XVIII стагоддзях народы Рэчы Паспалітай з культурай народаў Усходу. Ёсць тут і ўплыў гарадской культуры.

З даўніх часоў нашыя продкі, як і пазней народныя майстры, перапрацоўвалі вобразы драпежнікаў у сімвалы зусім іншага кшталту – у фальклорных герояў, якія ўасаблялі сілу, мужнасць, дабрыню, высакароднасць.

У іншых работах Алены Кіш на тэму "Рай" або "У райскім садзе" змяняецца толькі структура кампазіцыйнага вырашэння, асноўныя ж кампаненты застаюцца ранейшымі. Мастачка па-новаму малюе пейзаж, уводзіць фігуры людзей, дадае элементы архітэктурных збудаванняў. Дэкаратыўныя якасці, сімволіка-алегарычнае вырашэнне дываноў, іх прадметная раўнавага і каларыстычная рацыянальнасць настолькі бездакорныя, што адразу можна вызначыць незвычайны прыродны талент аўтара. Алена Кіш стварала свае дываны ў бадай, ці не самы цяжкі для нашай дзяржавы час – у 1930–1940-ыя гады. Няпростыя даваенныя і пасляваенныя гады, адраджэнне разбуранай і спустошанай Беларусі леглі на плечы нашых дзядоў і бацькоў, на плечы такіх жанчын, як Алена Кіш. Людзі аднаўлялі гаспадарку, будавалі жыллё,

Ф.Сухавіла. Макатка. Глыбоцкі раён, в. Бабруйшчына.

здабывалі хлеб надзённы. І, нягледзячы на матэрыяльныя цяжкасці, плённае развіццё набывалі ткацтва, вышыўка, роспіс, саломпляценне, узбагачаўся новымі ўзорамі песенны, музычны і танцавальны фальклор. Людзі, якія так шмат перажылі за час вайны, з асаблівым натхненнем імкнуліся выявіць свае таленты ў песні, танцы, дэкаратыўным і выяўленчым мастацтве.

Дываны Алены Кіш карысталіся вялікім попытам. Мастачка працавала ў хаце заказчыка, разгортвала сваю небагатую паходную майстэрню і малявала хутка, упэўнена, бездакорна. Тыя, хто заходзіў паглядзець, па-рознаму ўспрымалі творчасць Алены Кіш. Большасць выказвала захапленне, людзей вабіла прыгажосць казачных пейзажаў з грознымі і разам з тым добрымі звярамі, птушкамі; іншыя разглядалі твор з ледзве прыкметнай усмешкай (маўляў, усё не так, як у сапраўднасці). Але нікога творы самабытнай мастачкі не пакідалі абьякавымі.

Да нашага часу захавалася не так ужо шмат насценных маляваных дываноў Алены Кіш. Частка іх знаходзіцца ў фондах Заслаўскага гістарычнага музея, некаторыя – у прыватных калекцыях беларускіх мастакоў. З упэўненасцю можна сказаць, што ўсе яны – унікальная з’ява народнай мастацкай культуры.

У 1940–1950-ыя гады выраб маляваных дываноў набыў шырокае распаўсюджанне на Віцебшчыне. І невыпадкова, што менавіта ў гэтым рэгіёне вядомы мастак, гісторык і этнограф Язэп Драздовіч знайшоў урадлівую глебу для далейшага развіцця гэтага напрамку мастацтва. Цэлыя брыгады жывапісцаў-размалёўшчыкаў плённа працавалі ў Докшыцкім, Глыбоцкім, Браслаўскім, Шаркоўшчынскім, Міёрскім, Аршанскім, Мядзельскім раёнах. Старэйшыя майстры роспісу па тканіне, такія, як Ф.Сухавіла з Глыбоцкага, Л.Каляга, А.Багаткевіч, Ю.Русаковіч, Л.Ючковіч з Докшыцкага, Г.Курыловіч з Шаркоўшчынскага раёнаў, не толькі актыўна развівалі гэты народны мастацкі промысел, але да таго ж паспелі выхаваць шматлікую плеяду паслядоўнікаў. Да нашага часу захавалася шмат маляваных дываноў Ганны Курыловіч. Яны ўражваюць шматколёрнымі кветкавымі фантазіямі, выдатным кампазіцыйным размяшчэннем на плоскасці палатна гірляндаў квітнеючых вянкаў. У апошнія гады мастачка не выкарыстоўвала сюжэтна-відавых элементаў, а будавала цэнтр і перыметр дываноў з кветак, надаючы ім агульную форму ў выглядзе паўмесяца або круга. Цэнтр набываў дамінуючае значэнне не толькі за кошт знешняй формы вянкаў, але і дзякуючы больш інтэнсіўнаму яркаму каларыстычнаму вырашэнню.

Роспісан Ганна Мікалаеўна Курыловіч пачала займацца з чатырнаццаці гадоў. Бачыла, як прыгожа рабілі гэтую справу яе старэйшыя аднавяскоўцы, і самой захацелася намаляваць нешта падобнае. У 1930-ыя гады яна грунтавала ляннае палатно ў чорны фон і малявала дываны з сюжэтнымі кампазіцыямі, на якіх былі добра знаёмыя нам персанажы (стэрэатып маляваных дываноў рыначных узораў) – лебедзі сярод лілеяў, паненкі пад парасонамі і галубы на фоне блакітнага неба. На невялікіх

макатках, сярод букетаў і вянкаў, мастачка віртуозна выводзіла пэндзлем постаці львоў, кошак, аленяў, лісіц. Кветкі – ружы, півоні, васількі, рамонкі – Г.Курыловіч стылізавала сама, а вобразы звяроў, птушак, фігуры людзей запазывала з часопісаў, кніжных малюнкаў, плакатаў.

Маляваныя дываны Г.Курыловіч знаходзілі "трапіску" на сценах пакояў у хатах суседзяў, родзічаў, знаёмых. Сёння некаторыя яе работы захоўваюцца ў фондах Віцебскага цэнтра народнай творчасці.

У канцы 1970-ых–1980-ых гадах у выставачных экспазіцыях рэспубліканскіх і абласных выставак народнай творчасці гледачы мелі магчымасць пазнаёміцца з маляванымі дыванамі майстра-размалёўшчыка Фёдара Сухавілы. І хоць на той час роспіс дываноў страціў умовы для натуральнага развіцця, дзякуючы намаганням метадыстаў і навукоўцаў гэты від народнай творчасці пачаў набываць папулярнасць.

Фёдар Іванавіч Сухавіла нарадзіўся ў 1917 годзе ў вёсцы Крывічы Глыбоцкага раёна. У школьныя гады шмат маляваў. Яму нават пашчасціла назіраць, як працаваў выдатны беларускі мастак Язэп Драздовіч. Гэта была добрая школа для яго далейшай самастойнай творчай працы. За

Невядомы мастак. Маляваны дыван.

перыяд свайго мастацкай дзейнасці (а яна часам перарывалася на гады і нават дзесяцігоддзі) Ф.Сухавіла стварыў больш як 100 размалёваных дываноў і макатак, шмат маляваных куфраў, пісанак, а таксама такарныя, бандарныя і сталярныя вырабы.

Свае маляваныя дываны Ф.Сухавіла будзе паводле звычлага кампазіцыйнага стэрэатыпу: у цэнтры палатна камбінаваны букет кветак у дэкаратыўнай вазе, па перыметру – арнаментальная акаймоўка са стылізаванымі элементамі расліннага характару (такімі ж, як і ў цэнтры, кветкамі, лісьцямі, хвалістымі лініямі). У сваіх творах аўтар выкарыстоўвае чорны фон і дабівалася асаблівай гучнасці колеру за кошт кантрасту светлага і цёмнага.

У Міёрскім раёне вялікай папулярнасцю ў 1930–1940-ыя гады карысталіся маляваныя дываны М.Гарноўскай, В.Радзішкевіч, І.Скрабінай. Марыя Міхайлаўна Гарноўская пераняла майстэрства роспісу па тканіне ад свайго бацькі, які займаўся гэтым рамяством у канцы XIX–на пачатку XX стагоддзя. Ён працаваў і ў галіне жывапісу. Да нашага часу ў касцёле вёскі Іказнь Браслаўскага раёна захавалася напісаны ім абраз.

Адметнай асаблівасцю творчай манеры В.Радзішкевіч і І.Скрабінай было тое, што яны размалёўвалі дываны, выкарыстоўваючы трафарэт на белым фоне аксамітнай або фланелевай тканіны. Фарбу накладвалі невялікімі гумавымі палоскамі без грунту. Арнамент або постаці жывёл і птушак дамалёўвалі потым самаробнымі пэндзлямі.

Менавіта ў маляваных дыванах з усёй сілай выўляліся таленты народных жывапісцаў, вынаходнікаў, казачнікаў, выкрышталізоўваліся сапраўдныя ўзоры народнай эстэтыкі, выразна асэнсоўваліся пастаянныя ўзаемазвязі духоўнага і матэрыяльнага, рэальнага і ўмоўнага, заканамернага і сімвалічнага.